

УДК 37.034

Слюсаренко Н.В.*

ОПАНУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ ЯК ОБОВ'ЯЗКОВА УМОВА ФОРМУВАННЯ ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ ОСОБИСТОСТІ

У статті на основі аналізу функцій і завдань полікультурної освіти, а також завдань морального, громадянського і патріотичного виховання показано, що опанування учнями національної культури є обов'язковою умовою формування полікультурної особистості.

Ключові слова: полікультурна освіта, полікультурне виховання, національна культура, полікультурна особистість.

На початку ХХІ століття серед найважливіших світових тенденцій, які впливають на розвиток освіти всіх країн, передусім називають процеси глобалізації. Вони все більше перетворюють світ на єдиний простір. Крім того «інтенсифікація культурних, освітніх, наукових зв'язків, розширення контактів між людьми різних національностей, рас і конфесій створює передумови для полікультурного розвитку, формування універсальних цінностей, плідного використання кращого міжнародного досвіду». З іншого боку, «глобалізація виявляє і серйозні негативні аспекти, створює раніше невідомі світові проблеми, зумовлені протиріччям між інтеграцією й диференціацією. Не зникли, а навпаки – поглиблюються зіткнення на етнічному, релігійному, політичному ґрунті», а «космополітизація масової культури нерідко гостро суперечить багатомілітарним традиціям і звичаям різних народів тощо» [3, с. 11].

За таких умов одне з перших місць у процесі формування особистості має посісти полікультурне виховання.

Різні аспекти полікультурної освіти і полікультурного виховання знайшли відображення у працях багатьох науковців (Р. Агадуллін, Е. Ананьян, В. Бойченко, Л. Волик, В. Єршов, В. Заслюженюк, М. Красовицький, І. Лощенова, І. Прокопенко, М. Рудь та ін.). У своїх дослідженнях вони розглядають розвиток ідеї полікультурності у світовій педагогічній думці, обґрунтовують теоретичні основи полікультурного виховання, його зміст, функції, завдання тощо.

Мета статті – показати, що опанування учнями національної культури є обов'язковою умовою формування полікультурної особистості.

Виходячи з цієї мети, доцільно нагадати, що нині Україна «утверджує свою державність, незалежність, національну єдність, нові суспільні відносини, аби виступати рівноправним суб'єктом світотворення заради людського благополуччя» [3, с. 12].

За таких умов, як наголошено в Національній доктрині розвитку освіти України у ХХІ столітті, система освіти повинна забезпечувати: формування особистості та професіонала, який усвідомлює свою належність до сучасної європейської цивілізації; збереження і продовження української культурно-історичної традиції, історії і культури народів, які проживають в Україні; виховання людини демократичного світогляду і культури, яка з повагою ставиться до традицій народів і культур світу; виховання культури миру і міжособистісних відносин тощо [6].

Наша країна має свої національні традиції та звичаї, які утворилися протягом багатьох століть і передавалися від одного покоління до іншого, намагається зберегти їх та примножити. Саме тому, особливо після здобуття Україною незалежності, заклади освіти спрямовують усі зусилля на національне виховання підрастаючого покоління, на формування громадянина-патріота.

---

* © Слюсаренко Н.В.*

Це аж ніяк не йде всупереч полікультурному вихованню. Більше того опанування учнями національної культури сьогодні є обов'язковою умовою формування полікультурної особистості.

Такого висновку можна дійти, якщо проаналізувати функції та завдання полікультурної освіти.

І. Лоценова виділяє чотири основні функції полікультурної освіти:

- формування у тих, хто навчається, уявлення про різноманітність культур і їх взаємозв'язок;

- усвідомлення важливості культурного розмаїття для самореалізації особистості;

- виховання позитивного ставлення до культурних відмінностей різних народів;

- розвиток умінь і навичок взаємодії носіїв різних культур на основі толерантності та взаєморозуміння [5, с. 73].

До основних завдань полікультурної освіти в Україні Р. Агадулін відносить:

- глибоке й усебічне опанування учнями культури рідного народу як обов'язкової умови прилучення їх до інших культур;

- формування в учнів уявлень про розмаїття культур у світі і в нашій країні, розуміння і внутрішнього прийняття рівноправності народів і рівноцінності їхніх культур, виховання позитивного ставлення до культурних відмінностей як чинника поступального розвитку світової цивілізації й самореалізації особистості;

- створення умов для прилучення та інтеграції учнів до культури інших народів, переважно тих, які проживають в Україні;

- побудова громадянського виховання на основі поліцентричної моделі національної культури, що забезпечує єдність громадянських та етнокультурних інтересів особистості;

- виховання представників усіх національностей у дусі взаєморозуміння, довіри і толерантності, готовності до позитивного міжетнічного та міжкультурного діалогу;

- формування й розвиток умінь і навичок взаємодії з носіями інших культур [1, с. 24].

Аналіз наведених вище функцій та завдань полікультурної освіти доводить, що зміст навчання та виховання має відображати як культуру різних етнічних груп, так і національну культуру. Це забезпечуватиме формування в учнів полікультурної компетенції – здатності до плідної життєдіяльності в умовах поліетнічного і полікультурного суспільства.

Зазначене підтверджують В. Кузьменко та Л. Гончаренко, які наголошують, що «полікультурне виховання і національна школа не можливі без вивчення учнями рідної мови, літератури, історії, рідного краю тощо. Це сприятиме формуванню у них адекватної національної картини світу – складової наукового та полікультурного світобачення» [4, с. 7].

Якщо підійти до проблеми з іншого боку (проаналізувати завдання морального, громадянського, патріотичного і національного виховання), можна зробити подібний висновок. Так, у Білій книзі національної освіти України сказано, що виховання громадянина-патріота передбачає:

- утвердження у свідомості і почуттях особистості патріотичних цінностей, переконань і поваги до культурного й історичного минулого України;

- виховання поваги до Конституції України, законів України, державної символіки;

- формування етнічної та національної самосвідомості, любові до рідної землі, держави, родини, народу, визнання духовної єдності населення усіх регіонів України, спільності культурної спадщини і майбутнього;

- формування толерантного ставлення до інших народів, культур і традицій;

– утвердження гуманістичної моральності як базової основи громадянського суспільства, культивування кращих рис української ментальності: працелюбності, свободи, справедливості, доброти, чесності, бережного ставлення до природи;

– формування мовної культури, оволодіння і вживання української мови як духовного коду нації;

– спонукання підростаючої особистості до активної протидії аморальності, правопорушенням, шовінізму, фашизму [3, с. 41-42].

До змісту морального виховання традиційно відносять формування національної свідомості та самосвідомості особистості (це завдання можна віднести й до завдань національного виховання).

Процес формування у підростаючого покоління національної свідомості та самосвідомості О. Вишневський поділяє на кілька взаємопов'язаних етапів:

- 1) етап етнічного самоусвідомлення;
- 2) етап національно-політичного самоусвідомлення;
- 3) етап громадсько-державного самоусвідомлення [9, с. 252-253].

Оскільки названі етапи та характеристика кожного з них – це загальновідома і загальновизнана інформація, вважаємо за необхідне описати детально лише третій етап. До його завдань відносять такі: формування у підростаючого покоління розуміння понять «патріотизм» і «націоналізм»; виховання поваги до національно-культурних цінностей інших народів; прищеплення почуття національної, расової, конфесійної толерантності [там само].

Як бачимо, громадянин-патріот поміж іншого повинен толерантно ставитись до інших народів, культур і традицій, а також визнавати духовну єдність населення усіх регіонів України. Ці положення перегукуються із завданнями полікультурної освіти, поданими вище. У свою чергу серед завдань полікультурної освіти є, наприклад, таке: глибоке й усебічне опанування учнями культури рідного народу як обов'язкова умова прилучення їх до інших культур.

Тож можемо констатувати, що без опанування учнями національної культури сформувані полікультурну особистість неможливо. Більше того, у процесі полікультурного виховання (освіти) слід розпочинати з прилучення учнів до національних цінностей (мови, території, культури). Так, як зазначає М. Фіцула, вже з найменшого віку (етап етнічного самоусвідомлення) треба подбати про те, щоб дитина любила рідну землю, оволодівала українською мовою і якомога частіше (бажано, постійно) спілкувалася нею, відчувала свою причетність до відповідного етносу. У підлітковому віці (етап національно-політичного самоусвідомлення) дитина має відчути себе частиною нації. У неї має сформуватися почуття національної гідності. На юнацький вік (етап громадсько-державного самоусвідомлення) припадає остаточне формування національної свідомості та самосвідомості особистості.

За умов послідовного виконання завдань усіх названих етапів дитина, по-перше, спроможна повною мірою опанувати національні цінності, зокрема національну культуру, а по-друге – у неї буде закладено основи полікультурної особистості.

Крім того, як підкреслив Д. Тхоржевський «Кожна людина повинна відчувати духовний комфорт, «вписатись» у реалії життя, відчувати себе органічною складовою суспільства і навколишнього середовища». Він також зазначив: «Найбільш просто та надійно досягти цього в наших умовах – пізнати і сприйняти себе як частину своєї нації» [8, с. 29].

Саме цю ідею протягом тривалого періоду покладають в основу процесу формування особистості в багатьох школах України, де переконані, що національно свідомі люди не лише «ідентифікують себе з певною нацією», а й «оцінюють цей факт

позитивно. Це полегшує їй життя, робить його радіснішим; життя людини стає більш оптимістичним, виправданим, тобто природодоцільним» [там само, с. 30].

На жаль, досвід підтверджує висновки польського дослідника В. Жлобицькі про те, що «незалежно від того, яким освіченим є педагогічний колектив, наскільки прогресивна і новаторська офіційна програма, як соціально орієнтована школа, до учнів доходить те, про що ніколи не йдеться на уроках і в позаурочний час у школі. Учні самі формують у себе визначений підхід до життя, ставлення до навчання і виховання» [2]. Тому варто брати до уваги дослідження американського соціолога П. Джексона, який ще в 1968 році у книзі «Життя в аудиторії» [10] увів термін *прихований навчальний план* або *латентна програма*, та відповідно до нього вибудовувати виховання молоді генерації національно свідомих українців. Це має стати прихованою програмою кожної школи.

Зазначене сьогодні особливо стосується нашої країни, де «стару суспільну систему та її ідеологію зруйновано, а нову лише задекларовано Конституцією. Перехід від державно-планової до ринково-ліберальної економіки, ускладнений світовою фінансово-економічною кризою та відсутністю реальної програми виходу з неї, ще більше загострює правовий нігілізм українського народу». Крім того в Україні спостерігається «відсутність національної ідеологічної єдності й відповідної суспільної консолідації та недостатня сформованість громадянського суспільства». Така ситуація «породжує у молодих громадян невпевненість у завтрашньому дні, психологічний дискомфорт, комплекс національної меншовартості та особистої неповноцінності, а також зневіру у цивілізоване життя в Україні, бажання назавжди покинути Батьківщину» [3, с. 39].

Наведені міркування дозволяють висловити припущення, що у молодих громадян, які мають бажання назавжди покинути Україну (спостереження та опитування доводять, що їх досить значна кількість), не повною мірою сформовано національну свідомість і самосвідомість. Можна також припустити, що в період навчання в закладах освіти вони належним чином не опанували національної культури. Тобто не було виконано перше зі сформульованих Р. Агадулліним завдань полікультурної освіти.

Щоб уникнути такого, необхідно вибудовувати процес виховання підростаючого покоління з урахуванням завдань національного і полікультурного виховання. Наприклад, як пропонував М. Стельмахович, вивчати шкільне народознавство – спеціально сконструйовану систему поліпредметних знань, практичних умінь і навичок, що складають основу національного та світового соціально-культурного досвіду [7, с. 13]. Оволодіння такими знаннями, вміннями й навичками може здійснюватись не лише під час вивчення багатьох навчальних предметів, а також під час спеціально організованої діяльності, яка сприяє успішному опануванню учнями не тільки знань, а й умінь.

Пошук більш ефективних шляхів проведення такої роботи може бути здійснено у подальших наукових розвідках.

Література

1. Агадуллін Р.Р. Полікультурна освіта: методолого-теоретичний аспект / Р.Р. Агадуллін // Педагогіка і психологія. – 2004. – № 3. – С. 18-29.
2. Библиук М. Прихована програма школи Василя Сухомлинського / М.Библиук // Шлях освіти. – 2004. – №1. – С.41-45.
3. Біла книга національної освіти України / [Т.Ф.Алексєєнко, В.М.Аніщенко, Г.О.Балл та ін.]; за заг. ред. акад. В.Г.Кременя; НАПН України. – К.: Інформ. системи, 2010. – 342 с.
4. Кузьменко В.В. Формування полікультурної компетентності вчителів загальноосвітньої школи: [навчальний посібник] / В.В.Кузьменко, Л.А.Гончаренко; за ред. В.В.Кузьменка. – Херсон: РІПО, 2006. – 92 с.

5. Лощенова І.Ф. Розвиток ідеї полікультурного виховання у світовій педагогічній думці / І.Ф.Лощенова // Педагогіка і психологія. – 2002. – № 1-2. – С. 68-77.
6. Національна доктрина розвитку освіти : затв. Указом Президента України від 17 квіт. 2002 р. № 347/2002 // Дошкільне виховання. – 2002. – № 7. – С. 4-9.
7. Скульський Р.П. Методика використання народознавства в школі / Р.П.Скульський, М.Г.Стельмахович – Івано-Франківськ: НМЦ «Українська етнопедогогіка і народознавство» АПН України і Прикарпатського університету ім. В. Стефаника, 1995. – 178 с.
8. Тхоржевський Д. Виховання національної самосвідомості учнів – невідкладне завдання загальноосвітньої школи / Д.Тхоржевський // Шлях освіти. – 2003. – № 2. – С. 28-30.
9. Фіцула М. М. Педагогіка: [навч. посіб. для студ. вищих пед. закл. Освіти] / М. М. Фіцула. – К. : Академія, 2002. – 528 с.
10. Jackson P. W. Life in classrooms / P. W. Jackson. – N. Y. : Holt, Rinehart and Winston, 1968. – 177 р.

Слюсаренко Н.В.

ОСВАИВАНИЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ КАК ОБЯЗАТЕЛЬНОЕ УСЛОВИЕ ФОРМИРОВАНИЯ ПОЛИКУЛЬТУРНОЙ ЛИЧНОСТИ

В статье на основе анализа функций и заданий поликультурного образования, а также заданий нравственного, гражданского и патриотического воспитания показано, что осваивание учениками национальной культуры является обязательным условием формирования поликультурной личности.

Ключевые слова: поликультурное образование, поликультурное воспитание, национальная культура, поликультурная личность.

Slusarenko N.V.

MASTERING THE NATIONAL CULTURE AS A INDISPENSABLE CONDITION FOR THE FORMATION OF MULTICULTURAL IDENTITY

The article, based on the analysis of functions and objectives of multicultural education as well as problems of moral, civic and patriotic upbringing shows that students' mastering the national culture is the indispensable condition for the formation of multicultural identity.

Key words: multicultural education, multicultural upbringing, national culture, multicultural identity.

УДК 37. 046. 16

Гончаренко Л.А.*

КЛЮЧОВІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ШКОЛЯРІВ

У статті обґрунтовано основні засади формування полікультурної компетентності школярів, охарактеризовано доцільність її формування в умовах загальноосвітнього навчального закладу.

Ключові слова: компетентність, полікультурність, полікультурне середовище, засади, полікультурна компетентність.

Активна взаємодія людей у різних сферах – соціальній, політичній, економічній, культурній – актуалізує питання культури і полікультурності у різних країнах світу. Важливими ці питання стають і для України, адже в межах нашої держави взаємодіють представники різних культурних, етнічних, релігійних груп. Позитивні стосунки між

* © Гончаренко Л.А.*